

ANADOLU İRFAN MUHİTİ VE ÂŞİK ŞENLİK SANATINA YANSIMASI

Anatolian Wisdom Environment and Its Reflection on Ashik Shenlik Art

Naile ASKER*

ÖZ

Türk halk edebiyatı Orta Çağ'da İslam dininin yaygınlaşması sonucunda irfani değerler kazanmaya başladı. 13. yüzyıldan başlayarak Horasan erenleri aracılığıyla Türkistan coğrafyasından Kafkaslara ve Anadolu'ya kadar gelen tasavvufi ve irfani akımlar edebiyat, kültür ve sanat alanında kendini belirgin olarak göstermekteydi. Ozan, bahşi veya âşık olarak adlandırılan sanatkarlar adeta bir hoşgörü elçisi olarak geleneksel sanatla İslami değerleri sentez etmekte ve geniş kitlelere terennüm etmekteydiler. Özellikle Alevi-Bektaşî tarikatları ve tekkeleri etrafında birleşen bu sanatkarlar 16. yüzyıldan başlayarak etkin bir şekilde Türk kültür ve sanat alanında, Türk âşık edebiyatının gelişiminde irfan yolculuklarını devam ettirmişlerdir. 19. yüzyıla kadar gelişim süreci yaşayan âşıklık geleneği bu dönemde sanat alanında en değerli eserlerini veren gelenek halini almıştı. Bu makalede Türk halk edebiyatının bir alanı olan Âşık edebiyatının irfani yönlerinin gelişim sürecine göz atılmış, süreç içerisinde bu alanın tespit edilen sanatsal özelliklerinden bahsedilmiştir. 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başlarında yaşamış, kendi ekolü olan, Anadolu ve Azerbaycan sahası arasında köprü rolünü üstlenmiş Âşık Şenlik'in sanatı, dini-didaktik konulu şiirleri, bu şiirlerin Anadolu irfani muhiti içerisindeki yeri analiz edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Türk halk edebiyatı, âşık, irfan, Âşık Şenlik, sanat.

ABSTRACT

Turkish folk literature began to gain erudite values as a result of the spread of Islam in the Middle Ages. Starting from the 13th century, the Sufi and erudite movements that came from the Turkestan geography to the Caucasus and Anatolia through the saints of Khorasan, showed themselves clearly in the fields of literature, culture and art. Artists called bards, bahshi or minstrels were synthesizing traditional art and Islamic values as ambassadors of tolerance and chanting them to large masses. These artisans, who united especially around the Alevi-Bektashi sects and lodges, continued their journey of wisdom in the field of Turkish culture and art, and in the development of Turkish minstrel literature, effectively starting from the 16th century. The tradition of minstrelsy, which developed until the 19th century, became a tradi-

* Doç. Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Folklor Enstitüsü, Bakü/Azerbaycan. E-posta: qaracantali@live.com ORCID: 0000-0002-4723-1135.

tion that produced its most valuable works in the field of art during this period. In this article, the development process of the gnostic aspects of Minstrel literature, which is a field of Turkish folk literature, was taken into consideration, and the artistic features of this field identified in the process were mentioned. Âşık Şenlik's art, who lived in the late 19th century and early 20th century, had his own school and played the role of a bridge between Anatolia and Azerbaijan, his religious-didactic themed poems, and the place of these poems in the Anatolian erudite environment were analyzed.

Keywords: Turkish folk literature, minstrel, wisdom, Âshik Şenlik, art.

Giriş

Türk halk edebiyatının veya sözlü kültür varlığı olan anonim edebi türlerin yaşının belli olmaması ile beraber çok eski dönemlere ait olduğu bilinmektedir. Milli tekâmül ve değişimler her zaman bu türlerin gelişimine yön vermiştir. Büyük göçler ile farklı iklim ve coğrafyalara taşınmış bu kültür varlığı -Türk halk edebiyatı-, aynı zamanda inanç sisteminin de bir yansımasını oluşturmaktadır. Türk halk edebiyatı Orta Çağ'dan başlayarak İslam dininin etkisiyle yeni değerler kazanmaya başladı. Bu dönem birbirinden farklı anonim edebi türlerde İslami simgeler ortaya çıktı. Sosyokültürel hayatın belirli alanlarında yerleşen bu süreci hızlandıran ve kendine has üsluplarla daha geniş kitleler arasında yaygınlaştıran halk ozanları olmuştur. 13. yüzyıldan sonra Türkistan'dan Kafkaslara ve Anadolu'ya kadar gelen akınlar halk kültürü ve sanatı alanını da etkiledi. Türk halk edebiyatında Ahmet Yesevi ile başlayan Yunus Emre ile devam eden ve birçok sosyopolitik, kültür devrimi yaşayan İslam irfanı Anadolu'da geleneksel ve sosyal değerlerini geliştirerek yeni bir cereyan halini aldı. Horasan erenleri aracılığıyla gelen tasavvufi ve irfani cereyanlar Orta Çağ'da Anadolu'da kendine belirgin olarak verimli bir ortam buldu ve gelişim yaşadı. Ozan, âşık olarak bilinen sanatkârlar bu dönemin geleneksel sanatıyla yeni İslami değerleri sentezlemekte ve halk içinde yaygınlaştırmaktaydı.

Özellikle Alevi-Bektaşî tarikatları ve tekkeleri etrafında birleşen bu sanatkârlar 16. yüzyıldan başlayarak etkin bir şekilde Türk kültür ve sanat alanında, Türk âşık edebiyatının gelişiminde irfan yolculuklarını devam ettirmişlerdir. Âşık sanatı ve bu sanatı içine alan âşık edebiyatı bu dönemde dini-tasavvufi zümrelerin, özellikle Alevi-Bektaşî tarikatların etkisi ve çatısı altında idi. Durbilmez'in aktardığına göre, "Âşık edebiyatının ilk temsilcilerinde görüldüğü gibi, oluşumundan sonraki yüzyıllarda yaşayan Alevi-Bektaşî zümrelerine mensup âşıkların çoğunda da 'Pir', 'Dede', 'Baba', 'Mis-

kin', 'Abdal', 'Kul' gibi sıfatların geçtiği mahlaslar kullanıldığı tespit edilmektedir." (2017: 64). Bu sıfatların sadece âşıklık geleneğinde kullanıldığı ve tamamen irfan ışığında değerlendirildiği göz önüne alınırsa bunların milli sanat alanında bir ödül, bir basamak olduğunu söylememiz yanlış olmaz. "Bu bir Türk deyimidir ve yalnız Türklerde pire 'Ata', 'Dede' veya 'Baba' denilir" (İsmayılov, 2002b: 288).

Türk geleneksel müziğini ve şiirini sunan, aynı zamanda epik anlatılar olan destanları günümüze taşıyan sanatkârlar "âşık, saz şairi, halk şairi" (Sakaoğlu, 1989: 107) gibi çeşitli adlarla anılmaktadır. Kimdir âşık, sanatıyla geniş kitlelere ulaşmış, sevilmiş bu sanatkârı özel kılan hususları nedir? "Âşık sahnede aynı zamanda birçok fonksiyonları yerine getiren bir sanatkârdır. O hem kendi sunumunu yöneten rejisör hem şiir metinlerini yazan şair hem de sazı ve sözü seyirciye sunan müzisyen ve aktördür" (Asker, 2014: 341). 16. yüzyıldan sonraki tarihi gelişim yolu takip edilerek bu geleneğin nasıl bir yol izlediği gözlemlenebilir. Artık bu dönemden sonra âşık söz ve müzik sanatını sentezleyerek onu izleyiciye takdim eden, aynı zamanda yerine göre doğaçlama ve irticalen söz söyleyen halk sanatkârıdır. Büyük kitlelere hitap eden, her yaştan ve cinsten izleyicisi olan âşık, aynı zamanda bazen günlerce devam eden destan gecelerini, bazen düğün ve tören şenliklerini idare eden bir yapımcıdır. Ama âşığın vazifesi bunlarla da bitmez. Bu halk sanatkârı kendinden önceki üstatların sözlerini ve destanlarını hafızasında tutabilecek kadar keskin bellekli, bilgili olmalıdır. Çevik, hazırcevap, esprili olması ise zaman zaman gelişen ani durumlarda onun işine yarar.

Ozan sanatının kökeninin kadim şaman kompleksine kadar uzandığı yolunda yaygın kanaat söz konusudur.¹ Şaman, merasim zamanı kopuz çalarak dans eder, vecd durumuna gelir ve gelecekte haber verir. Şamanizm milli Türk sufizmi olarak İslam'dan sonraki âşık sanatına da nüfuz etmiş ve tasavvuf unsurları ile beraber âşığın irfan dünyasını zenginleştirmiştir. Bütün dönemlerde bu sanatkârlar milli manevi değerler taşımış, her zaman sevilen, beklenen, ihtiyaç duyulan kişiler olmuşlardır. "Halk şiiri dilinin yaşayan canlı Türkçe olması; geleneğin üstünlüğü ve bir de Türk milletinin bu âşıklara ta Orta Asya'da şaman, bahşi ve ozanlara yaptığı gibi çok değer vermesi söz konusudur." (Kabaklı, 2006: 158).

İsmayılov, âşık müziğinde ve şiirinde irfani motiflerin gelişiminden ve bu gelişim içerisinde kendini zenginleştirmesinden bahsederken onları üç ana kaynağa bölerek aynı zamanda bu üçlünün bir vahdet oluşturduğunu yaz-

¹ Detaylı bilgi için bk. (Yolcu, 2019: 323-325).

maktadır: 1. Türk halk sufizmi: Kökleri ile Türk tanrıçılığına bağlanmakta ve ondan kaynaklanmaktadır. 2. Türk sufizmi: Alevilik, Ehli-hak tarikatı. Alevi ve Bektaşî şiiri. 3. İslam ve onun kutsal kitabı Kuran-ı Kerim (2002b: 32).

13. yüzyılda Anadolu’da dini-irfani akımın öncülerinden biri olan Yunus Emre’nin sanatı ile yeni bir çağı başlattığını belirtmek mümkündür. Yunus Emre irfan edebiyatının temel felsefesini türetmiştir. Bu felsefenin temellerini “sevelim, sevilelim” çağırısı, kâmilleşmiş insanın Tanrı’ya kavuşması, yaradan ile yardılanın birleşmesi fikirleri oluşturmaktaydı. Hakka varmak, bir canda bir ruh olmak, “vahdet-i vücut olmak” için dört aşamadan söz eden Yunus Emre yalnız bundan sonra amaca, yani kâmillik mertebesine ulaşıldığını söyler:

Beni sorma bana, bende değilem
Suretim boş yürür tondan içeri.

...

Şeriat, tarikat yoldur varana
Hakikat, marifet andan içeri (Tatçı, 1991: 201-202).

Allah’a kavuşmak için irfanın yolu dört temel aşamadan geçer: Şeriat, tarikat, marifet, hakikat. Bu ideolojinin taraftarları tekke-tarikat ocaklarında birleşir; ilahi aşk, tarikat ve sufilikle bağlı nağmeler, ilahiler okur, bu sözlere sazla eşlik ederlerdi. Zamanla bu tekkelerden derviş-âşıklar yetişir ve onların selefleri halk içine karışıp kendi fikirlerini yaymaya başlardı. Âşıklar tekkelerde irfani bilgi elde ederek sanatkârlığa yükselirlerdi. Birkaç yüzyıl sonra ise bu süreç zayıflamaya başladı ve artık âşık 16-17. yüzyıldan başlayarak 18-19. yüzyıllarda müzisyen-çalgıcı ve şair, “saz çalan ve şiir söyleyen halk sanatçısı” (Köprülü, 2018: 163) olarak karşımıza çıkmaya başladı. Ama unutmamak gerekir ki, son dönemlerde âşık her ne kadar döneminin ideolojisine tabi olup bu konuda fazla yazsa da, özündeki irfani-tasavvufi havaya her zaman sadık kaldı ve zaman-zaman bunu sazında, sözünde dile getirdi.

İslam dininin kabulünden sonra Türk Şamanizm’i ile iç içe geçmiş tasavvuf şiiri 16. yüzyıldan sonra çağdaş âşık geleneğinde daha farklı şekilde kendini ortaya koymaya başladı. “15. yüzyılda oluşmaya başlayıp 17. yüzyılda teşekkülünü tamamlayan Âşık edebiyatı, Türklerin Müslüman olmadan önceki toplumsal hayatında gerek devlet kademesinde gerekse halk nezdinde oldukça önemli bir yere sahip olan ozan-baksı geleneğine dayanmaktadır” (Karadayı, 2017: 43). Zaman, kendi taleplerini dikte ederek âşığı yeni arayışlara sevk ediyordu. Zamanla yeni bir tekamül hadisesi yaşayan

bu gelenekte vergili (bade verilmiş) âşıklar (Hak âşıkları) unvanı oluşmaya başladı. Yaratanla ilahi bağının mevcut olduğuna inanılan, bu sanatı, söz söyleyip saz çalmayı Tanrı'nın vergisi olarak alan âşıklar "Hak âşıkları" unvanının sahibi olurlardı. İşin ilginç tarafı bütün okuyan-çalan âşıkların hak âşığı mertebesine yükselememesidir. Gerçekten de bu sanatı mükemmel bilen, irticalen söz söylemek, başına gelecek hadiselerden haberdar olmak, kudreti ile olabilecek olumsuz olayları def etmek vb. kerametleri ile seçilen âşıklar "Hak âşığı" olarak adlandırılmaktaydı. Bu âşıklar hayattayken büyük nüfuz sahibi olur, öldükten sonra mezarları ziyaretgâha dönüştürdü. Örneğin, Ağbaba-Çıldır âşık muhitinin üstadı, piri sayılan Hasta Hasan'ın mezarı ziyaret edilir, uzun süre yağmur yağmadığı zamanlarda mezar üstünde özel ayinler icra olunur. Bu ayinlerden sonra bölgede mutlaka yağmur yağarmış. Yine bu âşık muhitinin zirvesi Âşık Şenlik'in mezarı ziyaretgâh gibi yâd edilir ve evlere uğur getireceğine, kaza-belayı savacağına inanıldığı için mezardan toprak alınır. Çıldır'ın Suhara köyünde Âşık Şenlik'in mezarını ziyaret ederken bu bilgiler bizzat torunu Âşık Yılmaz Şenlikoğlu'ndan tespit edilmiştir. Belediye, mezardan toprak alınmasını önlemek için mezarın üzerini özel bir örtü ile kaplamak zorunda kalmıştır.

19. yüzyıl, âşık sanatı ve geleneğinin tamamıyla şekillendiği, verimli olduğu bir zamandır. 19. yüzyıla kadar gelişim süreci yaşayan âşıklık geleneği bu döneme gelindiğinde sanat alanında en değerli eserlerini veren gelenek halini almıştır. Bu dönemde âşık sanatının yerleşik özellikleri oturmuştur, âşık şiirinin ve müziğinin çok yönlü özellikleri sabitleşmiştir, destancılık ve meclis sanatkârlığı yükseliş dönemini yaşamaktadır. Hiç rastlantı değildir ki, bu yüzyıl büyük sanatkârlar yetiştirmiştir. Her şeyden önce onların değindikleri konular artık kendi seleflerinden yeteri kadar farklıydı. 19. yüzyıl âşıklarının işlediği konular rengarenk idi. Hayatın gerçekleri, maişet-günlük yaşam meseleleri vb. konular gündeme getirilerek içtimai âşık şiiri şekillendiriliyordu. Nebiyev'e göre, âşık sanatının esas özü kuşkusuz lirik şiirlerdir. Güzelleme ve lirik şiirler bu dönem âşık şiirinin esas mayasını teşkil etmekteydi. İnsan ve doğa güzellikleri, insanın iç âlemi, dünyaya, ahlaki değerlere verilen kıymet, dini ve didaktik konular sık sık başvurulan âşık şiir konuları arasında idi (2004: 261-307). 19. yüzyıl gelenekte büyük sanatkârlar yetiştirmiştir. Anadolu ve Güney Kafkasya (Azerbaycan) sahasından ünlenmiş âşıklara Âşık Ağahi, Âşık Dadaloğlu, Âşık Dertli, Erzurumlu Emrah, Âşık Muhibbi, Âşık Ruhsati, Âşık Seyrani, Âşık Sümmani, Âşık Zihni, Âşık Alı, Âşık Hüseyin Şemkirlî, Âşık Musa, Âşık Peri, Âşık Gurban Ağdabanlı, Âşık Şenlik, Dol-

lu Mustafa, Molla Cüme, Padarlı Abdulla, Yehya Bey Dilgem, Âşık Elesger vs. gibi örnekleri göstermek mümkündür.

Âşık Şenlik'in temsilcisi olduğu Ağbaba-Çıldır âşık muhiti de eski bir geleneğe, büyük bir sanat çevresine ve kendine özgü özelliklere sahiptir. Yerleştiği coğrafya ile Kafkaslar ile Anadolu arasında köprü olan bu sanat muhiti geleneklerini de bu bölgesel özelliklerine borçludur. Tek sazlı icra ve bölgesel müzik repertuarı bu muhiti, ister günümüz Azerbaycan'da, ister Türkiye'de orijinal ve geleneğe daha bağlı bir muhit olarak değerlendirilmeye neden olmaktadır.² Bu bölgenin geleneksel mirası Bağdat Hanım'dan başlayıp devam ederek Pir Sultan Abdal'a, Âşık Süleyman İrfani'ye, Usta Polat'a, Hasta Hasan'a, Kağızmanlı Hıfzı'ya, Âşık Zülali'ye, Âşık Nesib'e, Âşık Camal Hoca'ya, Âşık Murat Çobanoğlu'na, Âşık İskender Ağbabalı'ya ve onlarca irfan ehli âşıklarımıza ulaşmıştır. Âşık Şenlik böyle bir âşık geleneğine bağlı muhitte gözlerini açmış ve bu geleneğin en önemli halkasına dönüşmüştür.

Âşık Şenlik ve Sanatı

Çıldır'lı Âşık Şenlik (1850-1913) gelenek içerisinde yetişmiş, özel olarak çıraklık süreci yaşamamış üstün yetenekli bir âşığıdır. Rivayetlere göre, artık ünlendikten, Hak âşığı olduktan sonra ustaca saz çalmayı öğrenmek için Hasta Hasan'ın çırağı Âşık Nuri'den dersler almıştır. Âşık Şenlik saz üstadı aracılığıyla gıyaben tanıyıp sevdiği, sanatına büyük hayranlık duyduğu Hasta Hasan'ı her zaman kendine manevi önder, üstad saymıştır.

Hak âşığı mertebesine yükselmek için rüya motifi önemli şartlardan biriydi. Genç âşık veya âşık adayı olan genç bir çeşme başında, bir ağaç altında, kimsesiz bir arazide uykuya dalar, rüyasında bir derviş veya pir elinden buta alırdı. Bu buta bazen bir dolu bade, bazen ise bir elma vs. meyveler olurdu. Derviş suyun içilmesini veya meyvenin yenilmesini isterdi. Bu rüyadan çok zorlukla bazen bir, bazen üç günden sonra ayılan âşık irticalen şiir söyler, saz çalardı. Rüya onun mahlası verilir, sevgilisinin sureti gösterilirdi. Rüya motifi âşık geleneğinde "hazırlık devresi, rüya, uyanış ve ilk deyiş" olmak üzere başlıca dört aşamaya (Günay, 2018: 138) ayrılmaktadır. Genç Hasan da bu aşamaların hepsinden başarıyla geçmiş, Hak âşığı mertebesi-

² Bu muhitin Ağbaba kısmı bugünkü Ermenistan sınırları içerisinde olup Türkiye ile sınır boyundadır. Büyük üzüntüyle belirtmek gerekir ki, bugün değil o bölgede, bütün Ermenistan'da tek bir Azerbaycan Türk'ü kalmamıştır. 20. yüzyılda zorbalık sonucunda 3 defa göçe mecbur bırakılan yerel Müslüman Türk nüfusun asırlarca bölgeye damgasını vurmuş tüm izleri, varlığı yok edilmiş, onların tüm somut ve somut olmayan kültürel mirası yerle bir edilmiştir.

ne yükselmiştir. “Aşk badesini gence sunanlar: Hızır, Hızır İlyas, üçler, yediler, kırklar, pir-i mugan, üç derviş, Hz. Ali, yaşlı bir adam, ihtiyar bir kadın vd.’dir” (Artun, 2005: 29).

Âşık Şenlik, yani genç Hasan da böyle bir rüya görmüş, uykusunda bir pirin sunduğu badeyi içmiş, cennet bahçesine götürülmüş ve ona Hz. Muhammed’in cemali gösterilmiştir. Rüyasında ona İslam’ı daha iyi anlamak için ilahi vergi gibi Arapça, Farsça ve İbranice (İmran lügati) öğretilmiştir. Bu rüya tüm geleneksel motiflere sadık kalmış, Hasan’a butası Salatın da gösterilmiştir. Sonda âşıklık badesini içen genç Hasan’a “Şenlik” mahlası verilmiştir. Aslan’ın naklettiğine göre; “Hasan on dört yaşına geldiğinde, onda büyük bir av tutkusu başlamıştı. Babasının av tüfeğini alır, Karasu’nun geçtiği Kulaklar denilen yerde pusuya girer, saatlerce yabancı ördek beklerdi. Yine bir ikindi zamanı Kulaklar’da pusuya yatar. Bir kaç saat sonra üzerine bir ağırlık çöker, uyur-uyanık bir halde rüyalar âlemine dalar” (Aslan, 2007: 19-20). İki gün ve bir gece burada baygın kalan Hasan’ı bularak eve getirirler. Durumdan çok endişelenen ailesi köy mollasını çağırır, mollanın ısrarlı soruları üzerine Hasan Şenlik mahlasıyla irticalen bu dörtlükle başlayan ilk türküsünü söyler:

Rüya-yı âlemde yattığım yerde
Neçe yüz min hayal gûşuma geldi
Üğbe üğ cismime saldı bir ateş
Sevdiyim Salatın düşüme geldi

...

Şenlik’em hakine getdim yüzünen
Bir kelme danışdım şirin sözünen
Hayıf ki bahmadım kıyar gözünen
Sürahi gameti garşıma geldi (Aslan, 2007: 20).

Başka yazılı kaynaklara ve bölgenin yaşlı âşıklarının anlattığına göre Âşık Şenlik baygınlıktan ilk uyandığı zaman bu türküyü değil, başka bir türküyü söylemiştir. Alptekin ve Coşkun’a göre, olaylar aynı şekilde cereyan etmiş, fakat Hasan ilk olarak bu türküyü söylemiştir:

Ay hoca arş-ı âlâda iftahabım açtılar
Kefkeb-i Bedri Hudada hûb hicabım açtılar
Yerin, göğün, arşın kürşün sırrına oldum ağâh
Hikmet-i gudret yedinnen çar kitabım açtılar

...

Şenlik diyer bir ah çeksem cihanı ahım tutar

Her kime arz elesem, ol sırrım fehme yeter
On iki bahçem içinde kırk sekiz bülbül öter
Üç yüz altmış altı günde gen hesabım açtılar (2006: 62-64).

Bu konuda belirli bir söz söylemek ve doğruları tespit etmek çok zor, hatta imkânsızdır. Burada önemli olan ise her iki şiirin duruma uygun heyecan ve güzellik içermesi ve tam şekilde elimize ulaşmasıdır. “Bade içtiğini belirten güçlü ozanlarla, çevrenin bade içtiğini söylediği eski saz şairlerinin genellikle dindar oldukları, imamlık yaptıkları dikkat çekmektedir” (Heziye-va, 2010: 43).

19. yüzyılda Ağbaba-Çıldır âşık muhitinde sufi felsefesi ile eser veren âşıklar bulunduğu bilinmektedir. Bu dönemde klasik şairlerin, özellikle tekke şairlerinin kitaplarının da fazla ilgi gördüğü ve bölgede okuryazar insanlar tarafından kahvehanelerde ve belirli yerlerde okunduğu ve ezberlendiği bilinmektedir. Bu dönemde yazılı edebiyatın da etkisinde kalarak ilahi sevgi ve dini konular bölge âşık sanatında geniş biçimde görülmüştür. Âşık Şenlik, Fuzulî gibi ona ıstırap veren bu aşktan memnundur ve ondan ayrılmak istemez:

Medet Allah, gönül guşu gafeste
Çıhar şirin candan ayırma meni
Pervaneyem, aşg oduna yanaram
Bu aşg-ı suzandan ayırma meni
...
Şenlik'em, der erşe çıhtı amanım
Daha senden özge yohtu gümanım
Sana sığınırım, Gani süphanım
Zerrece inamdan ayırma meni (Aslan, 2007: 181).

Kaynaklarda Âşık Şenlik'in dini eğitim aldığıyla, okuryazarlığıyla ilgili herhangi kesin bir bilgiye rastlanmamakla beraber, ailesinde okuryazarlığın olduğu, annesinin ümmî olmadığı ve dini bilgilere vakıf birisi olduğu bilinmektedir. İslami irfanın temellerini yaşadığı bölgenin milli değerlerinden alan âşığın buna ek olarak annesinin özellikle güzel ahlak ve dini eğitim hocası olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Onun okuryazarlığının düzeyi konusu tartışmalı olsa da derin İslami bilgileri ve ahlaki özellikleri kesinlikle tartışmaya açık değildir. İslam dinin Şii ve Sünni mezhebinin iç içe yaşadığı bölgede; komşuya saygı, dine ihtiram, hoşgörü hiçbir bölgede bu denli içten ve yaygın olmamıştır. Mezhep olarak Sünni olan Âşık Şenlik şiirlerinde sık sık Şii din kavramlarını kullanmış ve bu mezhebin büyüklerine

derin itikat içerisinde bulunmuş, onlardan günahlarının bağışlanması için aracı olmayı dilemiştir:

Rehim gıl, efendim eyle merhamet
Mağrifet yazana bağışla meni
Serveti enbiya, fehri kainat
Sahibil ihsana bağışla meni

...

Medine’de yatar nuru amber hak
İmami Cafer Zeynal cismi pak
Zehr içip gast olan garazi helak
Hazreti Hasan’a bağışla meni

...

Şenlik, yadına sal Hezret Abbas’ı
İmam Hüseyin’in matemî, yası
İmam Mirze Gızıl Kümbez ağası

Haki Horasan’a bağışla meni (Aslan, 2007: 215-216).

Aynı zamanda klasik âşık şiirinin en güzel örnekleri olan şiirlerinde Âşık Şenlik nasihat, dini-didaktik konularda da birbirinden değerli onlarca sanat eseri miras bırakmıştır. Vücutname, üstatname ve kıfılbentlerinde (muamma) onun tasavvuf ehli bir üstat olduğu belirgin şekilde görülmektedir. Özellikle o dönemin kıfılbentleri dini-mitolojik konular içermektedir. Din tarihi, dini şahsiyetler, dini mucizeler vs. hakkında olan kıfılbentler âşık şiirinin esas türlerinden biriydi. Bu konu geniş bilgi ve birikim gerektirdiği için her âşık tarafından icra edilemezdi. Âşık Şenlik’in kıfılbentte bu konuda verdiği soruya bir örnek şöyledir:

Adem’den evvala fani dünyada
Şeriat babında nazır kimiydi
Müşkülde gulunun dadına yeten
Ol vade Hezreti Hızır kimiydi

...

Şenlik der, ol vede yohuydu ayet
Ne zikiren ederdiler ibadet
Ne sebepten Hahga yetdi şikayet
Tertibi biz için hazır kimiydi (Aslan, 2007: 183).

Anlaşılabacağı üzere muammalar, genellikle âşıkların yüz yüze geldiği zamanlarda icra edilmekteydi. Bazen muammaların belirli bir yere, örneğin kahvehanelere bırakıldığı, âşıkların oradan alıp üzerinde çalıştığı bilirse de

bu yöntem bölge için fazla karakteristik olmamıştır. Âşıkların atıştığı veya bölgede dendiği gibi “deyiştiği” durumlarda verilmiş kılıfbentlerin açılması irticalen ve hızlı olduğu için daha fazla sanatkârlık ve ustalık gerektirmekteydi. Yine konusu irfani değerler ve dini taraftarlık üzerine kurulmuş deyişmelerde çeşitli âşıklarla yüz yüze gelen Âşık Şenlik, her seferinde ister sorularda isterse de yanıtlarda bir daha sanat sınavı vermiş, bilgi ve ustalıkta üstün başarı sağlamıştır. Oğlu Âşık Kasım’la olan deyişmesinin ana konusu Kuran-ı Kerim, Kuran’ın ayetleri ve verdiği mesajlar hakkındadır:

Âşık Şenlik:

Birinci âşığıam hıfzımda Kuran
Mana bade verdi pirlere eren
Kim güneşin yanında can veren
Cismi de ne yerde hayat bulufdu

Âşık Kasım:

Birinci âşığıam hıfzında Kuran
Sana bade verdi pirlere eren
İdris güneşin yanında can veren
İsmi de Cennette sedalanıfdu

Âşık Şenlik:

Birinci âşığıam harfini seçim
Lügati sen söyle manasın açım
Kaç kes vahiy geldi Muhammet için
Kaç vahyini gayrileri bilifdi

Âşık Kasım:

Birinci âşığıam harfini seçim
Lügatini söyle manasın açım
Yüz yirmi dört min vahiy geldi Muhammet için
Altısını gayrileri bilifdi

...

Âşık Şenlik:

Şenlik de okudu elifi bayı
Ders alıp öğrenip her bir imlayı
Hangi günde bina kurdu dünyayı
Nez günde müddeti hitam bulufdu

Âşık Kasım:

Kasım da okudu elifi bayı

Hem de örgenmişem her bir imlayı

Pazar gününü bina kurdu dünyayı

Cumada müddeti hitam bulufdu (Aslan, 2007: 80-83).

Âşık Şenlik'in Ermeni âşığı İzani ile olan atışması da bize bölgedeki âşık şiiri konuları ve icrası hakkında değerli bilgiler vermektedir. Bilindiği gibi Türkçe çalıp söyleyen Ermeni âşıklar da dini ilimlere vakıf olmuşlar ve gelecekte olduğu gibi onlar da İslami değerlere saygılı davranmışlardır. Gençlik yıllarında Ortodoks papazı olmuş (Panayot Efendi) (Koca, 1990: 654) Ermeni âşığı Zikri ve Yeksani'nin aşağıdaki şiirleri bu âşıkların geleneğe ne kadar bağlı sanatkarlar olduklarını kanıtlamaktadır:

Bu rah-ı Ali zikri ki, erkân-ı velide

Adab ile erkân ile rüz-i ezelide

Bu oldu bizim kısmetimiz kalü belide

Ben fahr ederim kim, bize Bektaşî desünler

Dergâh-î Ali'nin bu da bir taşı desünler (Mehmed Süreyya, 1995: 36).

İstemem âlemde gayri meyveyı

Tadına doyulmaz balımdır Ali

İstemem dünyayı verseler dahi

Koklasam sünbül-ü gülümdür Ali (Ergun, 1930: 408).

Âşık Şenlik ile olan atışmasında gördüğümüz gibi Âşık İzani, bu konularda derin muammalar sormuş ve yanıtlar almıştır. Genel olarak yaratılış, Allah, kutsal kitaplar ve dinler arası hoşgörü üzerinde kurulan atışmada bütün dini öğretilerin ortak kutsal değerler taşıdığını öne çıkarmışlardır:

...

Âşık İzani:

Kendi nurundan yarattı, âleme kıldı nebi

İki cihanın serveri ol bizim sultanımız

Dört kitabın dördü haktır, yalan deyen küfr olar

İncil İsa, Zebur, Tevrat, ol güzel Furkanımız

Âşık Şenlik:

Ol habibi fahr-i âlem Mustafa'nın aşığına

Buyurdu Levlâke Levlâk lütf ile ihsanımız

Yüz dört suhuf kelimatta külli nefis mevdi var

Otuz cüz ayetin kalbi Yasin-i Kuran'ımız (Aslan, 2007: 91).

Aynı şekilde Narmanlı Âşık Sümmani ile olan deyişmesinde de Âşık Şenlik derin irfani bilgilerini göstermekle beraber aynı zamanda bölge âşık şiirinin temel özelliklerini ve geleneksel yönlerini de sergilemiştir. Verilen muammalar ve alınan yanıtlar aynı şekilde bölge şiirinin ve sanatının değerli örnekleri arasında kabul edilmektedir:

...

Âşık Şenlik:

Otuz iki derdim vardır, kırk sekiz dava ile
Üç yüz altmış altı burcu on iki sahra ile
Çardır mezhep, çardır kitap, çar gönül sevda ile
Tastiki igrar eyledim, düşmedim inkara men

Âşık Sümmani:

Otuz iki farzdır beyan kırk sekiz cuma ile
Üç yüz altmış altı gündür mahı bir sene ile
Okuyup ezber eyledim ilm ile imla ile
Ta ezelden bend olmuşam beyle bir pünhana men (Aslan, 2007: 99).

Şiirlerinde defalarca dinler arası hoşgörü ve ortak insani değerler hakkında felsefi-didaktik fikirler seslendiren Âşık Şenlik, bir yerde barış içerisinde yaşamının da mümkün olduğunu dile getirmiştir. Yaşadığı coğrafyanın kanlı günlerini görmüş, Rus işgalini yaşamış âşık bu bölgeye sonraları gelen Hristiyanlarla da mülayim ilişkiler içinde bulunma taraftarı olmuştur. Bütün semavi dinlerin bir olduğunu, Allah'ın tek olduğunu, dini ayrımcılığın insanlar arasında nifak salmaya hizmet ettiğini, bunun aksine bu dini renkliliğinin Allah'ın sevgisinin, merhametinin nişanesi olduğunu bir şiirinde arifane bir tarzda dile getirir:

Cümlemizin nesli birdi
Hezreti Adem evladı
Yetmiş iki yol gösterdi
Gönderdi Zebur, Tevrat'ı

Siz oldunuz Hristiyan
Biz Lailahe ilallah deyen
Size İncil oldu beyan
Bize de Furkan ayeti

Siz İncil'le tüştüz bese
Biz Kuran'dan aldık hisse
Siz talibsiz Hristos'a
Biz de İbrahim milleti

...

Sizin hayruç Üçkilse'di
Biz Nakşibendi tarkatı
Siz tapdığınız İsa'dı
Biz de Muhammet ümmeti

...

Şenlik der, alsalar heber
Her kes öz dinini sever
Cümlemiz günde min sefer
Hagdan isteriz cenneti (Aslan, 2007: 173-175).

Âşık Şenlik, aynı zamanda elifname (elif-lam) türünde de değerli şiirler söylemiş, bu türde döneminin ve muhitinin en parlak numunelerini ortaya koymuştur. Klasik edebiyatta sık sık başvurulan bu tür, Arap alfabesinin harflerine sırayla övgüler yağdırmak ve bununla da Kuran-ı Kerim'i onurlandırmak amacıyla yazılmış bir türdür. Arap alfabesinin estetik güzelliği, fiziksel yapısı üzerine söylenmiş bu şiirler ayrıca ustalık ve beceri gerektiren bir türdür. Elif-lam fazla yaygın olmamış, âşık şiirinde sık kullanılmamıştır, bunun da temel nedeni hem yapı hem de şekil bakımından çok zor bir tür olduğu ve özel yetenekler talep ettiğiidir. Okuryazar olmadığı tahmin edilen Âşık Şenlik'in elif-lam türünde şiirler söylemesi onun hem görsel hem de ruhsal anlamda güçlü bir sanatkâr olduğunu gözler önüne sermektedir. Geniş halk kitlelerine mal olmuş her bir şiiri gibi elif-lam şiirleri de onun sıradan insanların eğitimi, bilgilenmesi için birer kaynak olduğu söylenmektedir:

Elif öz ismiydi, be befadarın
Te'yi tek bir harfte gördüm, İrebbim
Se sahibim sensen, yohtur heş kimsem
Cim'den bu cavabı sordum, İrebbim

Ha'ki hak Allah'san, alemin nuru
Hi halikim sensen hikmeti bari
Dal daldanda penahlandır bu seri
Dal'ı zel'nen re'ye vurdum İrebbim

...

Kaf'ki Kaf'tan Kaf'a emrine mayıl
Kef kelamı göyden getdi Cebrayıl
Lam latif hesaptır, min nun'nan deyil
Nun ruhu aleme vurdun İrebbim

Vav var mağfiretim affeyle bizi
He Hakga Şenlik'in budur niyazı
Lam elif'le ya'dır en ahır sözü
Hıfzı imtahana girdim, İrebbim (Aslan, 2007: 219).

Son dörtlükte Âşık Şenlik ebced hesabı ile şiiri yazdığı dönemde kaç yaşında olduğunu da belirtmiştir. Elif harfi, alfabenin en önünde geldiği için ebcedi 1'dir. Lam 30, ya 10 rakamını bildirdiği için onların toplamı 41 eder. Demek ki Âşık Şenlik bu elifnameyi 41 yaşında yazmış ve bu bilgiyi satır arası olarak belgelemiştir.

Elif'ten sürahi elagöz yarım
Ba babı cinanda gılmana benzer
Te teknil muyları çilvelenifdi
Sa serhoş sallanf sergender gezer

Cim'den hicab eder, ha'dan hayalı
Ha'ya müştak oluf fikir, hayalı
Dal'ın daldası var, gamer ziyalı
Zal zalım getlime fermanı yazar

...
Kef karetdi cana sevda ezyeti
Lem bir azimetdir, yandırır narı
Mim min kere görsem gül üzlü yarı
Nun nurun şevkine gıldim men nazar

Vav vardır rehmetin bizlere indi
He'de Hakga budur Şenlik'in andı
Lamelif'le ya'dır en ahır bendi
Manasıyla harf ayrılır sed hazer (Aslan, 2007: 225).

Âşık Şenlik sanatında elifnameler çok sayıda olmasa da sanatkârlık bakımından değeri büyüktür. “Kur'an-ı Kerim alfabetesinin yani Arap alfabesinin yazılış şekli ile güzelliğin ve güzelin benzerliği arasında şekil ve mazmun birliği gören âşık, bunlar arasında karşılaştırma yapmıştır. Güzelin boyu elif'e, saçlarının perişanlığı te'ye benzetilmiştir. Se harfinin zahiri görünümü

güzelin sarhoş gibi dağınık olmasına benzer. Ha ise güzelin başı aşağı olmasına, hayalı, iffetli olmasına işarettir. Âşığın “zal zalım katlime fermanı yazar” mısrasındaki anlam ise zel harfinin hançere benzeyişidir” (Asker, 2019: 182). Aynı konuyu ustalıkla üç ayrı şiirde hiç tekrara yol vermeden yazmak (söylemek) hem şiirsel yetenek hem de Arap alfabesini ve onun imla kurallarını iyi bilmek becerisi ister:

Elif iki, ba bir harften ayrılır
Te tekmilden heceleyip gelmişem
Se’de sabreylerem, cim’e cebir yoh
Ha’da Hakgın badesini içmişem

Hı’dan haber aldım erkanı, yolu
Dal dalı tab eyler cinanın gülü
Zal zalın hecesi mücerret olu
Ra’da rahmet deryasına tüşmüşem

...

Mim min kere çağırırım Hudayı
Nun nuş etdim ab-u kevser badayı
Vav vardım denize, geçdim adayı
He hökmü nevbahar kibi çoşmuşam

Şenlik’e ders veren hublar hocası
Hesapta ebcetdir harfin yücesi
Başı elif lamelif’le hecesi
Hakkın hikmetine men de şaşmışam (Aslan, 2007: 226).

Âşık Şenlik “Gördüm” redifli şiirinde elifnamelerin devamı olarak yine Kuran alfabesini konu etmiş, bu alfabenin yirmi dokuz harfi okuduğunu belirtmiştir. Okuduğu harflerde ilk olarak Allah’ın vasfını yani güzelliğini gördüğünü, ilmin hikmetine daldığını ve tüm harflerde Hz. Muhammed’in, Allah’ın ismini gördüğünü söyler. Burada Allah sözünün Elif harfiyle başlaması bu harfin kutsiyetini artırmıştır. Mim harfi de Elif gibi kutsiyet taşımakta, Muhammed isminin ilk harfi olması sebebiyle Hz. Muhammed’i sembolize etmektedir.

Zikir ettim yirmi dokuz hurufati
İptida Allah’ın vasfını gördüm
Ders aldım, ohudum ilmi hikmetden
Elif’te Muhammed ismini gördüm

...

Bu ilm-i pünhana vakıf olsa kim
Bir elif üstünde ohur iki mim
Sırrım gudrettendir, değil müneccim
Dal'ınan ha yohun nısfını gördüm (Alptekin ve Coşkun, 2006: 357).

Sırası geldiği için belirtmemiz gerekir ki, âşık şiirinde elifnamelerin en güzel örnekleri bu dönemde, 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başlarında verilmiştir. Âşık Şenlik'in çağdaşı olduğu kabul edilen Göyçeli³ Âşık Elesger de klasik âşık şiirinin geleneğine sadık kalarak gördüğü, anladığı şekilde Kuran-ı Kerim alfabesini metheden âşıklardan biridir:

İbtidada elif Allah
Be birliye delaletdi
Te tekdi vahidi-yekta
Arif bu elme beleddi
...
Lam-elifle birdi Allah
Ye yekdi adil padişah
Elesger, tutduğun günah
Bağışlansa, çoh hörmetdi (Aşığı Elesger, 2004: 23-24).

Medeniyetlerin, dinlerin, mezheplerin ve tarikatların birleştiği Kafkasya'nın Güneybatı Kafkasya/Doğu Anadolu'ya açılan kapısı olarak kabul edilen bölgede dini bayramların, özel günlerin büyük canlılıkla kutlanması, bölgede bu dini âdetlere çok önem verildiği de Âşık Şenlik'in şu şiirinden anlaşılabilir:

Bu güne deyerler Gurban bayramı
Hacılar murada yetdiyi gündü
Seksen min ehtacı, dohsan min hacı
Alıf Arafat'a getdiyi gündü
...
Şenlik der, Peygember getdi Merac'a
Dürden libas geyib yetişdi taca
Genimet getirdi yerde muhtaca
Ali de Kahkah'ı tutduğu gündü (Aslan, 2007: 227).

Kurban Bayramı arifesinde Çıldır köylerinin birinde bir evde misafir olan Âşık Şenlik, orada bulunan imamın onu denemek, bilgilerini yoklamak amacıyla Kurban Bayramı hakkındaki sorusuna irticalen söylediği bu şiiriyle ce-

³ Bugün Ermenistan sınırları içerisinde kalmış eski bir Türk bölgesidir.

vap vermiştir. Bu şiir, halk arasında Kurban Bayramı'nın kökeni ile ilgili bir rivayet üzerine kurulmuştur. "Musa Tur dağında koyun güderken" veya kısa adıyla "Ver dedi" adlı bu şiirde rivayeti baştan sona olduğu gibi anlatan Âşık Şenlik, sonra şiirde adı geçen gök ala koyunun yavrusunun İsmail'e inen koç olduğunu söyler:

...

Musa ağasına gidip gelince
Kurtların isteği yerin bulunca
Göy ala koyunu tutup verince
Allah sennen razı olsun er, dedi

O yaylaya yeşil ipek serildi
Melekleri bir araya derildi
Kuzuyu aldılar koyun dirildi
Hanı benim körpe balam var, dedi

Sefil Şenlik bu dünyayı nedersin
Yalancı dünyaya gerçek mi dersin
Eğer mennen o guzuyu sorarsan
İsmail'e inen goçu gör, dedi (Yıldırım, 2018: 215).

İslam peygamberi gibi 63 yıl ömür süren Âşık Şenlik, dünyanın ve evrenin bir yaratıcısının olduğunu, kader ve kazanın onun elinde olduğunu şiirlerinde sık sık dile getirmiştir. Yaratıcı Süphan'ın yanında tüm insanların aynı mertebede olduğunu, kaderlerinin çok muratlar veren, bağışlayıcı ve merhametli olanın elinde olduğunu bilgelikle ifade etmiştir:

İster İsgender ol seddin üstünde
İster Süleyman ol mühür destinde
İster Firavun ol Musa gestinde
Dünyanın temelini kurana yalvar

Sefil Şenlik, sen Süphan'a sığın dur
Gadir Mevlam çok muratlar verendir
Gece gündüz garanlığda görendir
Kağıtsız arzuhal alana yalvar (Aslan, 2007: 182).

Âşık Şenlik, dünyanın baki olmadığını, gelenin gideceğini, kadere boyun eğmenin kaçınılmaz olduğunu, nasipten ötesinin olmadığını, önemli olanın

bu dünyada güzel ahlakla bir iz bırakmak olduğunu tarihten örneklerle nahiyyat etmiştir:

...

Hanı Yusuf Kenan üzü münevver
Hanı İskender ol şah-ı münevver
Süleyman'a nasip olmadı kevser
Baki mi galacah cihanın senin

...

Veliler serveri Veysel Garani
Alemi ehede eyledi şanı
Şeyhi Nakşibendi Gadir Geylani
Tarikatde var mı erkânın senin (Aslan, 2007: 145).

Âşık Şenlik her fırsatta semavi dinler, onların öğretileri ve peygamberleri hakkında övgü dolu şiirler söylemiştir. “Dört mezhep”, “çar kitap” gibi ifadeler onun şiirlerinde sık sık karşılaşılan sözlerdir. O, dört kitabı asla birbirinden ayırmamış, yeri geldikçe bu kitapların gönderildiği peygamberleri ve bu dinlerin velileri, âlimleri hakkında âşık şiirinin en güzel örneklerini çeşitli türlerde yaratmıştır:

Ustadından ders alanlar yol bilir, erkân bilir
Şeytana tabe olanı ateş-i suzan bilir
İncil, Zebur, Tevrat, Kuran dördü de haktır bunun
Dördü de Hakgın kelamı, ohuyup yazan bilir

...

Hakg endirdi dörd kitabı, mail oldum birine
Biri Zebur, biri Tevrat, biri İncil, biri ne
Sefil Şenlik aşg ucundan baş endirir birine
Bu dünyanın çar köşesin seyredif gezen bilir (Aslan, 2007: 126).

Başka bir örnekte de şöyle söyler:

Dörd kitapta anlamı var, malumatı sayılı
Doğruluktan münezzehtir, dürüst yoldan eğili
Yanında bir meyya dursa, “Haligimsen” deyili
Alemlerin irebbi olan bulur keramet ile (Aslan, 2007: 132).

Dört kitabı öven başka bir örnekte ise Âşık Şenlik bölgede Rus işgali ile artan ve hâkim sınıfa güvenerek başka dinlerle, özellikle İslam ile alay eden Ermeni'ye keskin bir dille cevap vermiştir. Tam olarak nerede ve kime denildiği bilinmeyen bu şiirin büyük ihtimalle bir atışma sırasında söylendiği an-

laşılmaktadır. Âşık Şenlik, Hz. İsa'nın nurundan nasiplenmeyen, İncil'den öğüt alamayan onun yerine kilise köşelerinde nifak ve karanlık saçan “derderler” (Ermeni papazı) aracılığıyla bölgenin huzurunu bozan bu zümrenin niyetini ifşa ederek onları keskin bir şekilde hicvetmiştir:

İstemişsen meclisinde, işte geldim, meni sen
Başkasınnan gıyas etme, ehl-i dili tanı sen
Hezreti İsa'nın nuru asumanın şevkidir
Kilisede haça yüz sürüf, arz edersen onu sen

...

Dörd kitabı Hak gönderdi, o yola varasınız
Ohuyuf İncili, ondan nasihat alasınız
Garabaş'dan öğüt aldız, derderlerdir nesliniz
Dedenizden öğrendiniz arz edersin onu sen (Aslan, 2007: 136).

Tarihi şahsiyet olduğu şüphe altında olan, genel anlamda bugün mitolojik karakter olarak kabul görmüş şahıslar hakkındaki halk arasında dolaşan belirli metinler etrafında Âşık Şenlik'in düşünceleri geniş yelpazelidir:

Min yıl ömür müddet verdi, Adem'i saldı aha
Yeddi yüz elli Şit yaşadı, doguz yüz elli Nuh'a
Erenleri hak edeni fani gılamı raha
Düşüp de dünya şerrine, kâra efkar olmuşam

....

Şenlik'em, hizmet etmedim daim bir tarikata
Uyup iblis yığvasına, çoh ettim cürmü hata
Şefaata, ya Resulullah, muhtacam mağfirete
Üsyanım hadden aşıptır, çoh günahkâr olmuşam (Aslan, 2007: 128).

Âşık Şenlik, İslami bir felsefeyle bu dinin bir telakki dini; her şeyin, iyi veya kötü tüm yaşananların bir imtihan olduğunu; ibadet, sabır ve şükürle Allah'a kul olmanın gerektiğini bir şiirinde şöyle ifade eder:

Ey gönül, sıtkile yalvar, o gani Mevla'ya sen
Al abdesti, gıl namazı daima gıblaya sen
Hak tâlâ gulunu sınar, sakın sen olma asi
Şükür eyle Haktan gelen her türlü belaya sen (Aslan, 2007: 130).

Şiirleri arasında çok fazla yer alan felsefi-dini şiirleri derin, insanı düşünmeye yönelten kıtalardır.

Gel seninle sayah indi, kenzil arşı zikredek
Şiddeti dide gahrından akan yaşı zikredek
Eşyadan ezeli Allah neden neyi yaratdı

Yeddi gat yerden ireli geçen işi zikredeh

...

Şenlik der ezel Allah'a ne gıldı şikâyeti

Ne geçdi ala ednadan, ne galdı nihayeti

Gel seninle sayah indi Yasin'deki âyeti

Yazısı neçe tenedi, hattı, nahşı zikredeh (Aslan, 2007: 131).

Türk halk edebiyatında “Şah-ı Merdan, Şir-i Huda, Mürteza” gibi adlar Hz. Ali'ye atfedilmiş sıfatlardır. Hz. Ali, halk hafızasına derin nüfuz etmiş karakterlerden biridir. Bölge insanı Şii ve Sünni olarak iki mezhebe bölünse de Ali kültü her iki tarafta aynı derecede sevilmiştir. Aşağıdaki şiirde Âşık Şenlik gördüğü bir rüyaya da yer vererek kendisine bade veren pirin Hz. Ali olduğunu vurgulamıştır. Geleneksel âşık şiirinin yazılmamış kurallarına göre Hz. Ali tüm Hak âşıklarının piri olarak kabul edilmektedir:

Ders alıf Haktan okudum pünhan sırdan iptida

Her ilime giriftar oldum hüsn-ü nurdan iptida

Pir elinnen bade içen arz eder ağasını

Aleme giriftar eyler Şah-ı Merdan iptida

...

Resûl'e aslan donunda gösderdi heybetini

Kahkaha kezzap şaniyla yeksan etti fethini

Şenlik eyler Şir-i Huda Mürteza'nın methini

Cenab-ı Mevla'm aşgına geçdim serden iptida (Aslan, 2007: 125-126).

Sonuç

Âşık Şenlik'in söylediği dini-didaktik, irfani şiir örneklerinin sayısını daha da artırmak mümkündür, çünkü Âşık Şenlik yaratıcılığı baştanbaşa halkın kültürel birikiminden sızıp gelen nasihat ve dini bilgiler üzerinde kurulmuştur. Okuryazar olmadığı tahmin edilen, bunun yanı sıra bu kadar derin ve sistemli dini, irfani bilgilere sahip olan Âşık Şenlik, halkın içinden çıkmış bir söz ehli, derviş elinden bade içmiş Hak âşığıdır. O, halk hikmet ve geleneğine dayanan çok büyük mütefekkir, âlim insan ve vergili (badeli) şair olmuştur. Eserlerinin çok kısmının kaybolduğu bilinen âşık, şiirlerinin hepsini irticalen söylemiştir. Âşık Şenlik hakkında bölge insanının dilinde yaşayan, bugün dahi bazıları yazıya alınmamış onlarca rivayet âşığa verilen değer ve saygıyı göstermektedir.

19. yüzyıl âşık sanatında yeni ve klasik âşık gelenekleri yan yana yaşamış ve gelişmiştir. Her şeyden önce, onların değindikleri geleneksel konulara artık çeşit çeşit güncel meseleler karışmaktaydı. Çalışmada, âşık şiirinin

tasavvufi, irfani taraflarına Âşık Şenlik şiiirleri örneğinde değinilmeye çalı-şılmıştır. Bu dönemin tasavvufi, irfani mahiyeti üzerinde durularak âşıkların şiiirlerine örnek olarak sadece bir âşığın şiiirlerinden örnekler verilmiştir. Bu sayıyı Anadolu ve Azerbaycan âşıklık geleneğinden onlarca, hatta yüzlerce âşıktan örnek göstererek artırmak mümkündür. Âşık Şenlik sanatından ve-rilmiş örnekler, dönemin dini-tasavvufi şiiirini temsil etmekte, hem dönem ve hem de konu bakımından değerlendirmeye, genel olarak dini, irfani mo-tifli âşık şiiiri hakkında bilgi vermeye olanak sağlamaktadır.

Kaynakça

- Alptekin, Ali Berat ve Coşkun, Nizameddin (2006). *Çıldırılı Âşık Şenlik Divanı (Hayatı, Şiiirleri, Atışmaları ve Hikâyeleri)*. Ankara: Çıldır Belediyesi.
- Artun, Erman (2005). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Asker, Naile (2014). “Aşığın Cıxış Etdiyi Sehneler”. *Ümumtürk Kontekstinde Garabağ Xalg Oyunları ve Meydan Tamaşaları Mövzusunda Beynelxalg Elmi Konfrasin Materialları, Terter, 13-14 Noyabr*. Bakı: Zerdabi LTD MMC, 341-351.
- Asker, Naile (2019). “Âşık Şenlik’in Şiiir Dünyası”. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, 3(1): 94-103.
- Aslan, Ensar (2007). *Çıldırılı Âşık Şenlik. Hayatı, Şiiirleri, Karşılaşmaları, Hikâyeleri*. Ankara: Maya Akademi.
- Aşig Elesger (2004). *Eserleri*. Bakü: Şerg-Gerb.
- Durbilmez, Bayram (2017). “Âşık Edebiyatının Oluşumu ve Gelişiminde Ale-vi-Bektaşî Zümrelerin Yeri ve Önemi”. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 7(13): 57-86.
- Ergun, Sadettin Nüzhet (1930). *Bektaşî Şairleri*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Günay, Umay (2018). *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiiir Geleneği ve Rüya Motifi*. An-kara: Akçağ Yayınları.
- Heziyeva, Şergiyye (2010). “Kars Âşıklık Geleneği ve Badeli Âşık”. *A. Ü. Tür-kiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 44: 211-225.
- İsmayılov, Hüseyin (2002a). “Dede Elesger Poeziyasının Sufi Mahiyyetine Dair”. *Azerbaycan Şifahî Xalg Edebiyyatına Dair Tedgigler. XI Kitab*. Ba-kü: AMEA, 24-49.

- İsmayılov, Hüseyin (2002b). *Aşık Yaradıcılığı: Menşeyi ve İnkişaf Merheleleri*. Bakı: Elm.
- Kabaklı, Ahmet (2006). *Âşık Edebiyatı*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.
- Karadayı, O. Nuri (2017). “Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Tasavvufî Neş’enin Âşık Tavrına Yansıması”. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1: 43-64.
- Koca, Turgut (1990). *Bektaşî Nefesleri ve Şairleri*. İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi.
- Köprülü, Mehmet Fuad (2018). *Edebiyat Araştırmaları I*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Mehmed Süreyya (1995). *Tarikat-ı Aliyye-i Bektaşîyye*. Haz. A. Gürtaş. Ankara: TDV Yayınları.
- Nebiyev, Azad (2004). *Azerbaycan Aşık Mektepleri*. Bakı: Nurlan.
- Sakaoğlu, Saim (1989). “Türk Saz Şiiri”. *Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, 445-450: 105-250.
- Tatçı, Mustafa (1991). *Yunus Emre Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, Özlem (2018). *Çıldırli Âşık Şenlik’in Şiirlerinin Dili (Giriş-Gramer-Metin-Dizin)*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Yolcu, Mehmet Ali (2019). “Âşık Edebiyatı”. *Türk Halk Edebiyatı*. Ed. M. Aça. Ankara: Nobel, 323-384.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*